

OPTİMAL İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNÜN SORUNLARI

Asis: *Mehmet Hulüsi DEMİR*¹

Her yerde, her zaman varlık, kapital, insangücü ve örgüt gibi faktörlere ihtiyaç duyulur. İşletmeler ve teşebbüslerde bu faktörler; ticaret, finans, ulaştırma ve endüstri kollarına ve bu kolların her birindeki görevlerine ve fonksiyonlarına, o zamanda firmaların ve teşebbüs sahiplerinin kişisel durumlarına göre oluşurlar. Birçok işletmelerin istenilen veya gerekli görülen büyüklükte kuruldukları, kimilerinin de teknik nedenlerden ötürü belirli minimum koşulu taşıyan büyüklükte kurulmak zorunluğunda oldukları gözlemlenir.

İşletme büyüklüğü; teşebbüsün başarıya ulaşmasında, ünite maliyetlerinin oluşumunda ve gelirlerin sağlanmasında etkili bir faktör olması nedeniyle, büyük önem taşır. «İşletme Büyüklüğü» kavramı yerine «Bir İşletmenin Çalışma Potansiyelinin Ölçüsü» kavramı kullanılabilir. Bir işletmenin toplam çalışma derecesi ile o «İşletmenin Kapasitesi» anlaşılır.

Bir işletmenin büyüklüğünün ve bunun ölçülmesinden söz edildiğinde, önce büyüklük kavramından ne anlaşıldığının açığa kavuşturulması gereklidir. «Büyüklük» sözcüğü birçok yazarlar tarafından değişik anlamlara gelmek üzere kullanılmıştır. «İşletme Büyüklüğü» belirli bir zamanda kullanılmağa hazır teknik üretim ve donatım araçlarının (nasıl kullanılacağı konusu gözetilmeksizin) büyüklüğüdür. Bu teknik üretim ve donatım araçlarını ölçmek zordur. İşletme büyüklüğü için çeşitli ölçüler kullanılabilir. Kimi bilim adamları işletmeleri kaliteye ilişkin özelliklerine göre sınıflarlar. Onlar işletme büyüklüğünden bir işletmede bulunan belirli özelliklerin varlığını anlarlar. Başka bilim adamları ise işletmeleri çalışanların sayısı gibi çeşitli

1) Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Asistanı.

kantitatif özelliklere göre sınıflarlar. Bu durumda büyüklük ya ünite sayısı yada kalite ile ilgili bulunur. Bu yazıda işletme büyüklüğünün ölçülmesinden ziyade optimal işletme büyüklüğü üzerinde durulacaktır.

OPTİMAL İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNÜN VARSAYIM VE TANIMLANMASI :

Her işletme ekonomiklik prensibine göre optimal büyüklüğe ulaşmak için çaba harcamalıdır. Önce «optimal» kavramından ne anlaşıldığının açıklanması gerekir. Optimallik yalnız teknik yönden değil, daha çok pazar ile ilişkisine göre ele alınmalıdır. Bir konunun optimalliği ile ünite maliyetinin en düşük düzeyi, elverişli alımlar ve en çok kazanç getiren fiyat ve sürüm geliri anlaşılır. Optimallik işletmenin sürekliliği açısından da ele alınmalıdır, çünkü değişik işletme büyüklükleri dalgalanmalara karşı aynı esneklikte değildirler. Buna göre işletmenin sürekli değişimler gösteren duruma uyabilecek kadar kuvvetli olması gerekir.

Önemli olan, türlü büyüklüklerden hangisinin optimal işletme büyüklüğü olduğu konusunda yargıya varılmasıdır. «Optimal İşletme Büyüklüğü» tanımından da anlaşılacağı üzere, ya erişilememiş veya çoktan aşılmış bir durumu belirtir². Birçok endüstri dallarında aşırı kapasiteler vardır. Beste, optimal işletme büyüklüğü konusunda özellikle maden işletmelerini örnek göstererek, kimi branşlarda küçük işletmeler için optimalliğin düşünülmeceğini veya üretim madde-
sinin ekonomik bakımdan büyük işletmelerde üretimlerinin yapılabileceğini ileri sürmüştür. İş adamı bir işletmeyi kurmayı plânladığında, ekonomiklik açısından verilen ölçülere göre hareket etmelidir³. İş adamları, kapasite arttıkça alçalış gösterecek üretim maliyetleri prensibini göz önünde bulundurmalıdırlar. Bu prensibe göre, işletme üretimini arttırdığı oranda onun maliyeti alçalış gösterir, çünkü değişmeyen maliyet giderlerinin (fix maliyet giderlerinin) gittikçe artan üretim sayısına bölünmesi sonucunda birim maliyetinin düşürülmesi olanaklı bulunur. Belirli bir gelir büyüklüğüne ulaşılmaya de-

2) Demir, M. Hulüsi : «Optimal İşletme Büyüklüğü», İzmir İTBF Dergisi, Sayı 7, İzmir, 1971, s. 40.

3) Beste, Theodor : «Die Optimale Betriebsgrösse als betriebswirtschaftliches Problem», Leipzig 1933, s. 13.

ğın fix maliyet giderlerinde değişiklik olmaz. Bu belirli noktadan ve ya düzeyden sonra maliyetlerde artış başlar. Maliyetin yükseliğine etki eden faktörler çok ve değişiktir. Örneğin; iş süresinin uzaması ile insangücünde yorulmaların görülmesi, mekanik kuvvetlerde aksaklıkların gözlenmesi ve bu nedenlerin etkileri ile işletme veriminde alçalışların olması, eksilen verimin maliyeti etkilemesi v.b. gibi üretimi artırmak için yeni makinelere, yeni donatım maddelerine ve üretim metodlarının değiştirilmesine ihtiyaç vardır.

Alçalış gösteren maliyetler prensibinden başka azalan gelirler prensibi de vardır. Bundan ötürü optimal işletme büyüklüğünün saptanması, en uygun prodüktiflik, ekonomiklik ve rantabilite prensipleri ile ilgili bulunduğundan önemli bir sorun olmaktadır. Optimallik, bu duruma göre işletmenin öyle büyüklüğüdür ki, bu büyüklük satıştan sağlanan en yüksek gelir ile ünite maliyetinin en düşük düzeyi ile bağıntılı bulunur.

Şu duruma göre optimal işletme büyüklüğünden çıkarılan anlam, yalnızca maliyetleri en düşük düzeyde olan işletmeler veya birim maliyetinin en düşük düzeyi olamaz. Bütün bunlardan başka olarak iş adamının, optimal işletme büyüklüğünün saptanmasında istemi boşlamaması gerekir. Optimal büyüklük o zamanda verilen satış gelirine göre kapasitenin optimal kullanıldığı işletme büyüklüğüdür. Ancak satış gelirleri sürekli olarak değişmeler gösterebileceğinden optimal kapasitenin saptanması güç olur.

OPTİMAL İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ VE KAPASİTE :

Ekonomik kapasite işletme için büyük önem taşıdığından, optimal maliyet seviyesine veya noktasına yaklaşmak gerekir. K. Mellerowicz'e göre optimal kapasite, teknik ve ekonomik kapasite diye iki bölümden ibaret olup, optimal büyüklükteki bir işletmenin kapasitesidir. Mellerowicz optimal işletme büyüklüğünü bir kapasite problemi olarak ele alır. Ona göre iki etken vardır, bunlarda⁴⁾ :

1. İşletme dışı etkenler : satış durumları, ham madde alımı ile kapitalin ilişkileri
2. İşletme içi etkenler : büyüklük degresyonu, optimal sipariş miktarı v.b.

4) Bkz. Mellerowicz, Konrad : *Kosten und Kostenrechnung*, Berlin 1963 cilt 1, s. 219.

Bir işletme büyüklüğü bütün işletme elemanlarının optimal uyumluluğu sağlandığında optimaldir, daha doğrusu herbir işletme elemanı arasında yanlış kapasite seçiminden dolayı sürtünmelerin ve aksaklıkların olmaması gerekir. İşte bu sürtünmeler ve aksaklıklar teknik ve ekonomik kapasiteden, dolayısıyla optimal kapasiteden sapmaların nedeni olur.

Maliyet Kavramı Açısından Optimal İşletme Büyüklüğü

OPTİMAL BÜYÜKLÜĞÜN KLÂSİK KURAMI

İşletme büyüklüğünün değişmesi durumunda değişmeyen giderlerin toplam maliyetlerdeki payı işletme büyüklüğü değişikliğinin incelendiği sürenin uzunluğuyla orantılı olarak azalır. Uzun süre tanımından herbir üreticiye işletme tesislerinde istendiği gibi gerekli teknik değişikliklere fırsat veren zaman süresi anlaşılır. Bu tanımlamaya göre bütün üretim kuvvetlerinin değişken olmaları gerekir. İşletme istediği gibi değiştirebileceği yapım gücü zamanına sahiptir. Buna karşılık kısa süre ise, üretimde değişiklik olanağını veren, ancak bütün teknik üretim aletlerinde değişikliğe izin vermeyen bir süre olarak tanımlanır⁵. A. Marshall «Ekonomi Prensipleri» adlı eserinde kısa süreli ve uzun süreli ayarlamaları tanımlamaya çalışır. Kısa süreli ayarlama da değişmeyen giderlerde değişiklik olmaz. Marshall'e göre uzun süreli ayarlama, belirli bir süre içinde teşebbüsün kullandığı tüm üretim faktörlerinin sayılarının değişmesi durumunda söz konusu olabilir.

H. V. Stackelberg'e göre toplam maliyet giderleri eğrisi sıfır noktasından başlar, çünkü uzun süreli ayarlama da bütün maliyetler değişkendir ve uzun süreli ayarlama da bütün üretim faktörlerinin sayılarında değişiklik yapılması olanağı vardır⁶. Bu nedenle kesin olarak değişmeyen maliyet giderleri uzun sürede sifira eşit olur. Bundan ötürü toplam maliyet giderleri eğrisi sıfır noktasından başlar ve eğri «S» biçimini alır. Eğri ilkin hafif değressif, sonra da progressif olarak gelişme gösterir. Progressiflikten, belirli bir noktadan sonra artan iş-

5) Bkz. Rall, Leonard: «Ekonomik Analiz: Yönetici Yönünden», İzmir 1967, s. 93.

6) Stackelberg, H.V.: «Grundlagen der theoretischen Volkswirtschaftslehre», Bern 1948, s. 60 ve sonrası.

İşletme büyüklüğüne göre yönetim işlerinin gittikçe bürokratikleşmesi ve ağır işlemeğe başlaması, toplam maliyet giderlerinin X sayısındaki üretimden daha çok olması anlaşılır. Toplam maliyet giderleri eğrisinin dönüm noktasında işletme optimumu işletme minimumu ile çakışır, çünkü toplam maliyet giderleri değişken maliyet giderleri ile çakışmaktadır (X_0 üretim noktasında) ⁷.

Uzun süreli birim maliyet eğrisinin minimumu bize, üretim araçlarının verilen fiyatlarla ve işletmenin yönetimindeki örgütlenme yetenekliğine göre birim maliyetinin en düşük olduğu üretim sayısı X_0 'ı optimal olarak gösterir. Bu nokta optimal işletme büyüklüğünü verir. Bu noktaya erişilinceye dek artan işletme büyüklüğü ile orantılı olarak birim maliyetleri düşme durumunda olur.

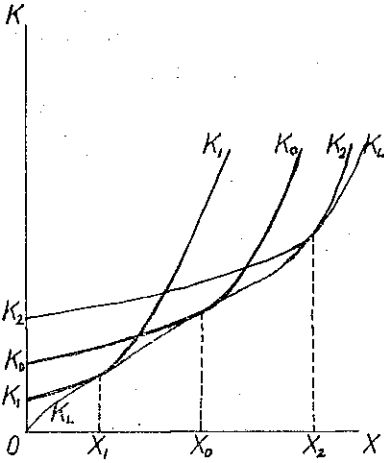

Fig. 1. Stackelberg'e göre uzun süreli ve kısa süreli toplam maliyet eğrileri.

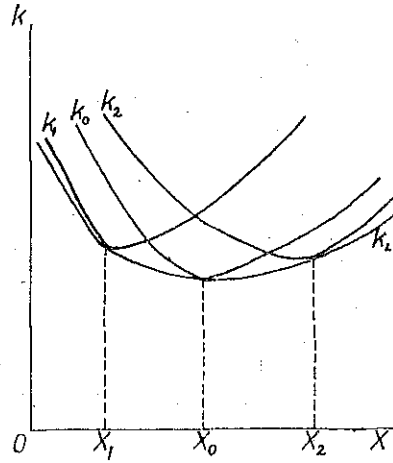

Fig. 2. Stackelberg'e göre uzun süreli ve kısa süreli birim maliyet eğrileri.

Kaynak : W. Kilger, Produktion und Kostentheorie, 1958, s. 108/..

Schmalenbach, bu etkiyi «Büyüklik Degresyonu» olarak nitelendirir ⁸. Büyüklik degresyonu, işletmenin hareket halinde olmasına gö-

7) Erlaçın, Şükrü: «İşletme Ekonomisi» II₁, İzmir 1970, s. 237 ve sonrası.

Demir, M. Hulüsi: «Üretim ve Maliyet Giderleri Teorisi», Lisansüstü Çalışması, İzmir 1970, s. 36 ve sonrası (basılmamış).

8) Schmalenbach, E.: «Kostenrechnung und Preispolitik», 8. Bası, 1963, s. 103 ve sonrası.

re maliyetin en son düşürüleceği noktada oluşan optimal büyüklük ile sağlanır. Schmalenbach'a göre optimal işletme büyüklüğü, işletmenin en düşük birim maliyeti ile üretim yaptıkları noktada oluşmaktadır. Optimal işletme büyüklüğünün aşılması durumunda, uzun süreli birim maliyeti yükselir ve büyüklük ilerlemesi (progresyon) başlar.

OPTİMAL İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜNÜN YENİ KURAMI

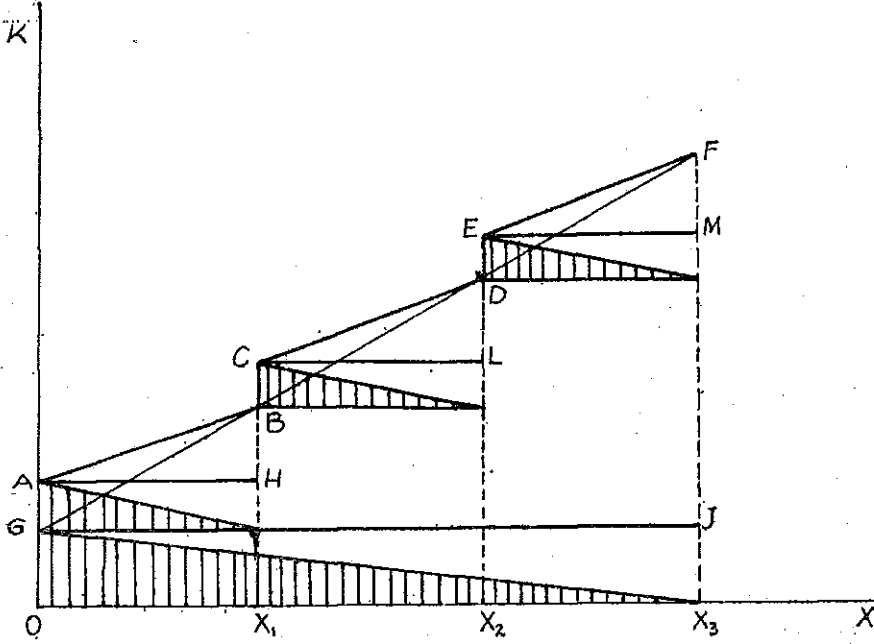
E. Gutenberg, işletme büyüklüğünün değişimini iki biçimde araştırır; artan (multiple) ve değişen (mutativ) işletme büyüklüğü genişlemesi. İşletme büyüklüğünün genişlemesinin her iki durumunda Gutenberg, optimal işletme büyüklüğü problemini inceler.

Artan işletme büyüklüğü kantitatif ayarlamayı (uyumu ve uymayı) gösterir. Böyle bir durum üretimler dizisinin sonucuna göre doğar⁹. Artan işletme büyüklüğünün değişmesinde değiştirilmeyen üretim tekniği ile bir veya daha çok sayıdaki sınırlı olarak bölünen üretim faktörleri değişir. Böylece, bütün işletme bölümü veya (istenildiği sayıda) daireleri, kalitece değişikliğe yol açmadan yepyeni maddelerin ortaya çıkmasını sağlamış olurlar. Bu durumda burada doğrusal olan toplam maliyet giderleri eğrisi ile kantitatif ayarlama söz konusu olur. Böyle bir büyüme durumunda toplam maliyet giderleri eğrisi merdiven biçiminde gelişme gösterir.

Birim maliyetleri bu durumda «hiperbolik testere» biçimindedir. Ek olarak bulundurulmuş faktörlerden tam yararlanılması temel koşuldur. Bu kuramın anlamında, artan işletme büyüklüğü değişikliğine göre optimal bir işletme büyüklüğü yoktur.

Yukarıda gösterildiği üzere, Gutenberg'e göre birincisinde artan ayarlama (multiple Anpassung) tesislerin çoğalmasıyla sağlanır. Buna karşılık ikincisinde ise, değişen işletme büyüklüğü genişlemesi için daha yoğun kapitalli üretim yöntemleri uygulanır. Bu ikinci tipte değişmez giderler yükseliş, değişen giderlerde düşme gösterir. Gutenberg, değişen işletme büyüklüğü genişlemesinin maliyet eğrisinin analizinde çok küçük firmayı ele alır. Bu küçük işletmede yalnız orantılı

9) Gutenberg, Erich : «Grundlagen der BWL», 1. cilt: Produktion, 14. Bası, Berlin, Göttingen, Heidelberg 1968, s. 417.

Fig. 3. Kantitatif Ayarlama ¹⁰.

maliyetlerin (proportional) olduğu varsayımına dayanarak figür 4'deki K_1 ile gösterilen toplam maliyet eğrisini bulur. Bu kuşkusuz ki uygulamada görülmeyen aşırı bir durumdur. Böyle bir durumda, toplam maliyet giderleri eğrisi sıfır noktasından başlar. Gittikçe büyüyen işletmede, işgücünün yerine makineler ve mekanik tesislerin konulması yoluna gidilir. Değişen giderlerin yükselişi gittikçe alçalış gösterirken, değişmez giderlerde artış durumunda olurlar. Bu suretle toplam maliyet giderleri fonksiyonlarının sonucunu figür 4'de görebiliriz. Bu duruma göre bir işletmede kapital ne değin yoğun olursa, toplam maliyet giderleri eğrisi o derecede daha çok düz bir biçim alır.

Toplam maliyet giderleri eğrileri K_1 ve K_2 «A» noktasında kesişirler. «A» nm solundan itibaren K_1 eğrisi daha az toplam maliyet giderlerine, «A» nın sağından itibaren K_2 eğrisi daha düşük eğriyi gösterir.

10) Ibid. s. 369.

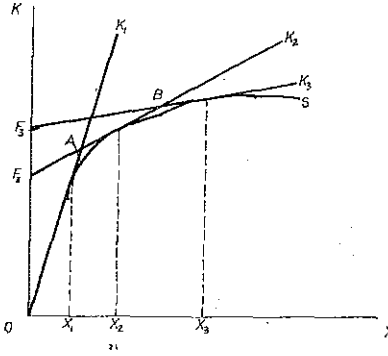

Fig. 4. Değişen İşletme Büyüklüğü Genişlemesinde Toplam maliyet giderleri eğrileri.

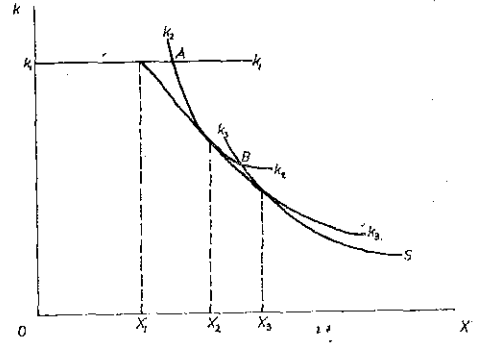

Fig. 5. Değişen işletme büyüklüğü genişlemesinde birim maliyet giderleri eğrileri.

Kaynak : Kilger, W.: «Produktion - und Kostentheorie», Wiesbaden 1958, s. 122.

Sonuç : Yoğun kapitalli üretim, daha az kapitalli yöntemlere kıyasla, belirli bir işletme büyüklüğünden sonra, ekonomiktir. Toplam maliyet giderleri eğrisi K_3 , «B» noktasından sonra daha düşük olan toplam maliyet giderlerini verir. «A» ve «B» kesim noktalarına karşılık olan yapın değerleri «Kritik Yapınlar» olarak tanımlanır, çünkü bu noktalarda yoğun kapitalli yöntemlerin maliyetleri daha az kapitalli yöntemlerin maliyetleri ile karşılaştırılır. K_1 , K_2 ve K_3 eğrileri degressif olan S-eğrisine teğettirler. Bu S-eğrisine Anglo-Amerikan literatüründe «Uzun Süreli Maliyet Gideri» (Long run cost curve) denir. Literatürde üstün tutulan görüşten ayrılarak burada S-eğrisi, gittikçe büyüyen işletmede gittikçe uygun olmaya başlayan maliyet durumları varsayım olarak ele alınmıştır. Bu nedenle, birim maliyetleri yeniden yükselmez. Daha açık bir anlatımla, birim maliyetlerinin minimum noktası yoktur. Fig 5'de toplam maliyet giderlerinin zarf eğrisi S ve buna karşılık olan birim maliyet giderleri zarf eğrisi s, artan işletme ile gittikçe düşmektedir. Bir örneğine göre işletme ne değin büyük olursa o kadar rantabl çalışır. Buradan da şu sonucu çıkarabiliriz: normal olarak oluşan işletme büyüklüğünde optimum olamaz.

Göpple, değişen ayarlamayı ünite sayılarına ve kaliteye ilişkin ayarlama olarak iki bölüme ayırır¹¹. Ünite sayısına ilişkin ayarla-

11) Bkz. Göpple, Hermann : «Die Kostentheoretische Aussage der Begriffe Betriebsgrösse und Beschäftigungsgrad», Ztf. f. BW., 1966, s. 441.

mada, işletmede bir veya daha çok üretim faktörünün dimensiyonu değiştirilmiş işletme kapasitelerinde kullanılır. Bu durum yalnız potansiyel faktörlerde olanaklıdır. Bu durumda faktörlerin kalitesinin değiştirilmesi söz konusu değildir. Ünite sayısına göre artırılmış kapasiteler bizi değişmeyen daha düşük maliyet giderlerine götürür. Göpple, bu durumun yalnız teknikle açıklanabileceğini söylemektedir. Bu nedenle, üretim fonksiyonunun her bir verim derecesindeki azalan değişmez maliyet giderlerini göstermek olanaklı değildir veya çok zordur. Göpple'ye göre kaliteye ilişkin ayarlama, söz konusu edilen işletmede, işletme amaçlarına ulaşılması bakımından üretim faktörlerinin daralmış durumda bulunmasına göre yerine koyma (ikame) olanaklarının sayısını gösterir. Bunun anlamı; yeni bir üretim fonksiyonuna geçiş ve işletmenin maliyet durumunun değişmesidir. Göpple'nin açıklamaları bizi optimal işletme büyüklüğüne götürememektedir. O halde, işletme büyüklüğünün yeni kuramı, klâsik kuram gibi, bizi uygulamada değerli olabilecek sonuçlara götürememektedir.

Optimal İşletme Büyüklüğünün «Rantabilite» Açısı Yönünden Açıklanması ¹² :

Rantabilite, teşebbüs kapitalinin faizlendirilmesidir. Kazanç maksimumu yönünden teşebbüsü maksimum dönem kazancını gerçekleştirmeye götüren her kapasite, optimal olarak görülmelidir. Rantabiliteyi açıklamak için toplam maliyet giderleri eğrisi toplam kazançlar eğrisi ile beraber gösterilir. Dönem kazancı yapının sayısına bağlı olarak şu eşitlikle verilir :

$$\begin{aligned} G(X) &= P(X) \cdot X - K(X) \\ &= E(X) - K(X) \end{aligned}$$

Maksimum kazanç, ancak yukarıdaki eşitliğin X'e göre birinci türevi alınarak belirtilir :

$$\begin{aligned} G'(X) &= E'(X) - K'(X) = 0 \\ E'(X) &= K'(X) \end{aligned}$$

12) Bkz. Demir, Hulûsi: «Optimal İşletme Büyüklüğü», İzmir İTBF dergisi, sayı 7, İzmir 1971, s. 41/43.

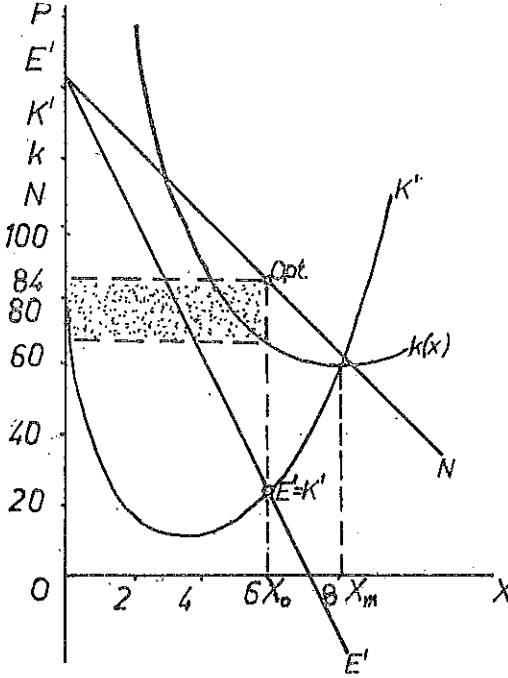

Fig. 6. Maksimum kazancın bulunuşu.

Bu durumda, optimal işletme büyüklüğü, birim maliyetlerinin en düşük olduğu seviyede değildir.

Gutenberg, atomisitesi olmayan veya oligopol durumunda olan gelişmemiş pazarlarda çalışanlarda bulunan işletmeler için gelir eğrisinin kural olarak tekelcilik karakterine uygun biçimde oluşturduğunu açıkça göstermiştir. Marjinal maliyet giderleri eğrisi, marjinal gelir eğrisini birkaç noktadan kesebilir. En sonuncu maksimum geliri sağlayacak kapasite, gelir ve uzun süreli toplam maliyet giderleri eğrileri arasındaki dikey olan en uzun açıklık arasında bulunur¹³.

Gerçekte ise, kapasite yalnız basamaklı olarak büyütülebilir. Maksimum kazanç kapasitesi bu durumda, $E'(X) = K'(X)$ eşitliği ile bulunamaz. Kısa süreli kazanç maksimumlarının en büyüğü, maksimum kazanç sağlayan kapasitedir. Eğer eşitlik olmazsa, kısa süreli kazanç maksimumu kapasite sınırında oluşur.

Maksimum kazanç sağlayan yapın sayısı bu eşitlik ile saptanır. Bu durum işletmenin uzun süreli dengesi olarak tanımlanabilir. Buradan da her dönemin üretim ve sürümünün eşit olduğu anlamını çıkarabiliriz. Verilen uzun süreli maliyet gideri eğrisinde maksimum kazancı sağlayacak kapasite, istem eğrisinden beklenenler ile saptanır. Fig. 6 bize optimal ünite sayısı X_0 'nun Curnot noktası ile nasıl bulunduğunu gösterir.

Figür ayrıca uzun süreli maksimum kazanç sağlayacak yapın sayısı X_0 'nun minimum maliyetli kapasiteden daha az olduğunu gösterir.

13) Gutenberg, Erlich : «Grundlagen d. BWL», 2. cilt, Der Absatz, 1966, s. 198-248.

Dalma teşebbüs sahibinin mümkün olan en yüksek kazancı elde etmeğe çalıştığı varsayım olarak ele alınmıştır. Oysa genellikle teşebbüs sahipleri en yüksek kazancı vererek fiyatı çoğunlukla önceden tahminliyemediklerinden, türlü koşullar ve biçimlerle pazarda işlem yapmayı üstün tutacaklarından mallarını fiyatın uç noktasına göre satmak için bekleyemezler, bundan ötürü de maksimum olmayan bir kazançla yetinirler. Bir iş adamı teşebbüsünü rantabiliteyi göz önünde tutarak yönetmelidir, yoksa onun işletmesi yaşayamaz. Genellikle iş adamının başka amaçları da olabilir. Başka hedeflere ulaşmak bakımından yalnızca kazanç maksimumu biricik amaç olamaz. Bundan dolayıdır ki teşebbüsler çoğunlukla doyurucu bir kazançla yetinirler. Bu doyurucu kazanç belirli bir para ünitesi olabileceği gibi, satışın belirli bir yüzdesi veya ünite başına belirli kazanç veya öz kapitalin belirli bir yüzdesi olabilir. İş adamlarının veya kuruluşların hedefleri değişiktir. Bu hedefler sosyal nedenlere de dayandırılabilir (örneğin; prestij gerekçesi).

Bir hedefe ilişkin rasyonel kararlar, gerekli tedbirlerin yerine getirilmesiyle gerçekleşebilir. Bundan ötürü hedefe ulaşılması konusu araştırmağa izin veren ve açıklığı olan emir ve yönergelerin bulunması gerekir. Yoksa hedefe ulaşılamaz. Bu duruma göre optimallik, teşebbüsün yönetiminde verilen hedefe göre oluşan bir kapasite veya işletme büyüklüğü olarak tanunlanabilir. Optimal büyüklükte olan işletme, belli edilen hedefe ulaşılmasını en iyi biçimde sağlayacak olan işletmedir¹⁴.

14) Colbe, Walther Busse v.: «Die Planung der Betriebsgrösse», Wiesbaden 1964, s. 188.